

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Barns bästa och rätt att uttrycka sin vilja i vårdnadsmål

En kvalitativ studie om rättens beaktande av barns bästa och
delaktighet i domslut gällande vårdnadstvister

Vera Almgren & Linn Hedin Simonsson

Kandidatuppsats SOPB63

VT 2024

Handledare: Elizabeth Martinell Barfoed

Abstract

Authors: Vera Almgren & Linn Hedin Simonsson

Title: The best interests of the child and the right to express their will in custody cases – a qualitative study on the court's assessment of the child's best interests and participation in judgments regarding custody cases

Supervisor: Elizabeth Martinell Barfoed

This study focuses on custody cases in Sweden, specially examining how children's involvement is addressed in judgments regarding custody, residence and visitation. By analyzing court decisions and corresponding district court rulings after Sweden's 2020 implementation of the United Nations Convention of the Rights of the Child (UNCRC). Especially referring to UNCRC articles 3 and 12. Through qualitative text analysis, we examined court decisions. Data was collected from legal documents such as court rulings from different district courts in the south of Sweden. The study reveals that the child's participation and opinions in court decisions, despite the legal requirement that the child's best interests should be paramount, are seldom fully considered, with a greater focus often placed on ensuring the child's safety and stability. To enhance children's participation in custody processes, the legal system must better integrate the child's perspective. It is crucial to create a safer environment for child interviews and for social services and courts to adapt their methods to ensure that the child's voice is heard and meaningfully considered.

Key words: the best interests of the child, child participation, custody cases, children's maturity, UNCRC, the parental code

Nyckelord: barns bästa, barns deltagande, vårdnadstvister, barns ålder och mognad, Barnkonventionen, Föräldrabalken

Förord

Inledningsvis vill vi tacka de som har hjälpt och stöttat oss i vårt arbete.

Vi vill ge ett stort tack till vår handledare Elizabeth som genom handledning har hjälpt oss utveckla och förbättra vår uppsats. Tack för din tid och ditt engagemang!

Tack till Anna-Clara och Olof för att ni lade ner tid på att korrekturläsa vår uppsats. Era kommentarer var mycket hjälpsamma.

Till sist vill vi även tacka varandra för ett gott samarbete.

Vera & Linn
Lund, maj 2024

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Begreppsdefinitioner	8
1.3.1 Förkortningar	9
1.3.2 Vad säger lagen?	9
2. Kunskapsläge	11
2.1 Barnets bästa	11
2.2 Barnets delaktighet	13
2.3 Barnets ålder och mognad	14
2.4 Hinder för barns delaktighet	16
3. Teoretiska utgångspunkter	17
3.1 Rättsdogmatik	17
3.2 Lundys delaktighetsmodell	18
4. Metod	20
4.1 Metodologiska överväganden	20
4.2 Urval och forskningsmaterial	21
4.2.1 Forskningsempiri	22
4.3 Bearbetning av studiens material	24
4.3.1 Kvalitativ textanalys	24
4.4 Tillförlitlighet	25
4.4.1 Trovärdighet	25
4.4.2 Överförbarhet	26
4.4.3 Pålitlighet	26
4.4.4 Möjlighet att styrka och konfirmera	26
4.5 Etiska överväganden	27
4.5.1 Forskningsetiska principer	27
4.6 Arbetsfördelning	28
5. Analys & Resultat	28
5.1 Barnets delaktighet	28

5.1.1 Barnets åsikt tillmäts betydelse	28
5.1.2 Barnets indirekta röst	30
5.2 <i>Barnets ålder och mognad</i>	31
5.2.1 När barnets åsikt ej tillmäts betydelse på grund av dess mognad	32
5.2.2 När barnet ej får möjlighet att uttrycka sin vilja	33
5.2.3 När barnets ålder och mognad tillmäts betydelse.....	35
5.3 <i>Barnets bästa</i>	35
5.3.1 Vikten av barnets behov	35
5.3.2 Svårigheter vid bedömning av barnets bästa.....	36
5.3.3 Rättens överordnade utgångspunkt	39
6. Slutdiskussion	40
7. Litteraturförteckning.....	43

1. Inledning

Det har nu gått över ett år sedan en 8-årig pojke mördades av sin pappa i Luleå. Det var efter det att mamman, som hade ensam vårdnad, hade larmat om att sonen inte hade överlämnats som planerat. Trots mammans tidigare larm som kunde styrkas av polisen samt skolan och anhöriga, om att pojken ej ville umgås med sin pappa, bedömde domstolen inte att sonens oro för att träffa sin pappa vägde tyngre än rätten till en god relation till båda föräldrarna. Fallet har väckt stor debatt om tvångsumgänge, vårdnad och boende. Debatten handlar framför allt om att barn inte ska tvingas till umgänge med en förälder, speciellt inte om föräldern har utsatt barnet eller om barnet har bevittnat någon form av våld (Hannu, 2023). Denna debatt väckte intresset hos oss att undersöka barns möjlighet att delta i vårdnadstvister samt om inkorporeringen av Barnkonventionen i svensk lagstiftning har stärkt barnets rättigheter.

Vanligtvis kan föräldrarna komma överens vid frågor rörande barnet utan att involvera myndigheterna. Men under 2023 inleddes 5987 rättsliga processer gällande vårdnad, umgänge och boende (Domstolsverket, 2023). I de fall där föräldrarna inte kan enas spelar domstolen och socialtjänsten en stor roll i hanteringen av vårdnadstvister (Prop. 2020/21:150) för att säkerställa att barnets rättigheter hamnar i första rum (Barnombudsmannen, 2020). Sådana tvister, ofta präglade av höga konfliktnivåer, kan vara särskilt skadliga för barnets välmående och utveckling, vilket har påpekats av flera forskare (Joyce, 2016; Banham m. fl. 2017). Även om barnets bästa ska vägas tyngst och barnets röst ska vägas in i förhållande till mognad och ålder, är det inte ovanligt att barnets röst och önskemål hamnar i skuggan av föräldrars stridigheter (Röbäck, 2012).

Historiskt sett har barnets vilja och åsikter varit frånvarande och barn har inte haft inflytande över frågor som rör dem i rättsfall. Under de senaste decennierna har dock synen på barn förändrats, särskilt efter att Barnkonventionen ratificerades i Sverige 1990 (Barnombudsmannen, 2020; Unicef, 2020). Trots detta har Sverige fått kritik för bristande efterlevnad av konventionen, särskilt i vård-, boende och umgängesärenden (Unicef, 2020). Införlivandet av Barnkonventionen i svensk lagstiftning 2020 syftar till att stärka barns rättigheter och öka deras delaktighet i beslutsprocesser som rör dem själva (Åhman, 2020). Singer (2012) påpekar att barns delaktighet i vårdnadstvister är begränsad, särskilt för barn under 6 år. Enligt Singer (2012) är det inte alla barn som önskar eller känner sig redo att uttrycka sina åsikter i sådana situationer, och rätten bör vara medveten om detta.

Enligt en utredning från 2016 visade det sig att barn sällan fick möjlighet att uttrycka sina åsikter och önskemål, och det fanns en brist på transparens kring myndigheternas bedömningar (SOU 2016:19). Även om det skett vissa förbättringar när det gäller att inkludera barn i rättsprocessen, finns det fortfarande utrymme för förbättring (Leviner, 2019). Det har snart gått mer än fyra år sedan Barnkonventionen blev en del av svensk lagstiftning. Frågan som kvarstår är om denna lagändring har haft en verklig inverkan på barns rättigheter eller om det fortfarande är långt kvar tills barns rättigheter fullt ut respekteras och tillgodoses. Det är därför angeläget att undersöka hur Barnkonventionen beaktas i praktiken och om barn verkligen ges den delaktighet och skydd de ska få.

I fallet med den 8-årige pojken brast bedömningen om barnets bästa vilket visade sig i konsekvenserna. När det gäller mål som involverar barn är principen om barnets bästa i fokus, och väger tyngst vid varje beslut i processen. Denna grundprincip är tydligt fastslagen i artikel 3 i FN konventionen om barnets rättigheter. Dessutom ska barnets åsikter och möjlighet att göra sig hörd ges plats och beaktas i alla situationer som rör barn. Singer (2022) påpekar att det råder brist på vägledning kring hur man balanserar barnets bästa och barnets åsikter i bedömningen, då det saknas tydliga riktlinjer för hur mycket vikt varje aspekt bör ges. Detta skapar en spänning mellan de två perspektiven på barns rättigheter, där artikel 3 i Barnkonventionen, som betonar barnets bästa, inte alltid stämmer överens med artikel 12, som framhäver barns deltagande i beslutsprocesser.

1.1 Problemformulering

Barn ses mer och mer som självständiga individer som tillskrivs rättigheter i samhället och familjen. Samtidigt är barnet i en stark beroendeställning till sina vårdnadshavare och sin familj, vilket gör det svårt att balansera och särskilja de olika parternas uppfattningar om barnets bästa. Det är också viktigt att vara medveten om att barnets bästa ständigt förändras och det bör därför anpassas till de rådande omständigheterna gällande det enskilda barnet (Singer, 2022). Det blir exempelvis en utmaning för socialarbetare att navigera i vad som är barnets bästa, barnets självständighet och deras behov av skydd. Som vår studie kommer att visa lutar sig rätten i hög grad på socialarbetarnas eller familjerättens bedömningar av barnets bästa, inte minst av detta skäl är det viktigt att undersöka hur barnet framställs i domar gällande vårdnadstvister.

Sverige har gjort betydande framsteg när det gäller att tillämpa Barnkonventionen och erkänna barn som individuella medborgare med sina egna rättigheter. Trots detta återstår det att se i vilken utsträckning domstolarna faktiskt beaktar principen om barnets bästa och främjar barnens delaktighet i beslutsprocessen, med tanke på att varje beslut kan ha betydande inverkan på barnets liv. Det är därför av yttersta vikt att genomföra studier för att undersöka huruvida barnets delaktighet respekteras eller ej och hur principen om barnets bästa tillämpas. Hur tas barnets talan och intressen i beaktande? Finns särskilda faktorer som beaktas när man bedömer vad som är bäst för barnet? Finns hinder som hindrar domstolen från att tillgodose barnets rättigheter? Dessa är några av de frågor som studien syftar till att besvara och genom analysen av dessa kan vi få en bättre förståelse för hur barnets bästa främjas, hur delaktighet tillmäts betydelse och hur barns rättigheter säkerställs. Dessutom är det intressant att studera eventuella brister i rättssystemet när det gäller barnfrågor. En undersökning av detta kan bidra till att ytterligare stärka skyddet och främjandet av barnets bästa i framtiden.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur rätten beaktar barnens delaktighet i vårdnadsmål och deras delaktighet i förhållande till barnets bästa samt barnets ålder och mognad. För att undersöka detta har vi tagit fram följande frågeställningar:

- Hur framgår barnets delaktighet i de domar som analyserats?
- Vilken betydelse har barnets ålder och mognad i relation till barnets delaktighet i vårdnadsmål enligt rätten?
- Vilka faktorer och omständigheter tar rätten hänsyn till utifrån barnets bästa när de bedömer barnets rätt till delaktighet i vårdnadsmål?

1.3 Begreppsdefinitioner

Begreppsdefinitionen syftar till att klargöra och förtydliga vissa termer som vi anser vara av betydelse. Vissa av de begrepp som listas nedan kommer att utforskas mer ingående i avsnitt 2. *Kunskapsläge*. Genom att presentera dessa termer tidigt i studien underlättar vi för läsaren att få en fullständig förståelse av ämnet. Detta gör det möjligt för läsaren att följa med i resonemangen och sammanhangen genom hela studien på ett smidigt sätt.

Barnets bästa: Utgår från artikel 3 i Barnkonventionen.

Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (Unicef Sverige, 2024).

Delaktighet: Utgår från artikel 12 i Barnkonventionen.

Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad (Unicef Sverige, 2024).

Barnkonventionen: Förenta Nationernas konvention om barns rättigheter (2018:1197) som har som mål att ge barn rätt att behandlas med respekt och att få sin röst hörd, oavsett bakgrund.

1.3.1 Förkortningar

FB: Föräldrabalken

FN: Förenta nationerna

SOU: Statens offentliga utredningar

Prop.: Proposition

1.3.2 Vad säger lagen?

Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (skrivs nedan som Barnkonventionen) syftar till att skydda alla barn under 18 år från utsatthet och säkerställa deras rättigheter. Enligt Artikel 1 i Barnkonventionen definieras barn på följande sätt: "I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet". Alla barn ska vara medvetna om sina rättigheter, och vuxna har en skyldighet att informera dem om dessa (Ekman & Rask Samuelsson, 2022).

Enligt artikel 3 i Barnkonventionen (2018:1197) betonas vikten av att alltid prioritera barnets bästa vid beslut som rör dem. Myndigheter på olika nivåer är skyldiga att fatta beslut med barnets bästa som central utgångspunkt, och detta bör åstadkommas genom att använda metoder som är anpassade för barn. Att fastställa barnets bästa innebär en process som involverar flera steg, där barnets åsikter utgör en väsentlig del. Det är också viktigt att se

barnets rättigheter som en sammanhängande helhet där varje aspekt stärker de andra, och ingen del kan separeras från resten (Prop: 2017/18:186).

Vid varje beslut som berör ett barn måste det finnas en detaljerad och konkret motivering som inkluderar tillämpade föreskrifter och vad som har varit avgörande för socialtjänstens ställningstagande (Ekman & Rask Samuelsson, 2022). Enligt Artikel 12 i Barnkonventionen (2018:1197) har barn rätt att uttrycka sina åsikter och bli hörda i alla frågor som rör dem. Detta kräver att hänsyn tas till barnets åsikter, i enlighet med barnets ålder och mognad. I utredningar och beslut som påverkar barnet bör det tydligt framgå vilka aspekter av barnets talan som har beaktats och på vilket sätt de har vägts in. Besluten måste formuleras på ett sätt som är begripligt för ett barn och analyseras med barnets bästa i åtanke (Ekman & Rask Samuelsson, 2022).

Föräldrabalken (1949:381) (FB) stadgar att vårdnadshavare har både rätt och skyldighet att fatta beslut angående sitt barns personliga angelägenheter. Enligt 6 kap. 11 § FB bör dock vårdnadshavare ta större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål i takt med barnets ålder och mognad. Denna lag reglerar även barnets medverkan. Vårdnadshavare har ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov tillgodoses. Utöver detta ska barnet få lämplig tillsyn med hänsyn till ålder, mognad och andra omständigheter samt säkerställa att barnet får tillräcklig försörjning och utbildning. Detta ansvar har vårdnadshavaren enligt 6 kap. 2 § FB.

I enlighet med 6 kap. 1 § FB fastställs att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en uppfostran som präglas av respekt för sin personliga integritet och skydd mot kränkningar. I 6 kap. 2 a § FB understryks barnets bästa som en grundläggande princip vid beslut rörande vårdnad, boende och umgänge, vilket även betonas i tidigare nämnda artiklar och paragrafer. I 6 kap. 2 b § FB lyfts barns delaktighet och rätten att uttrycka sina åsikter, med beaktande av barnets ålder och mognad. Dessa principer ger upphov till två olika perspektiv: ett behovsorienterat fokus på barnets bästa och ett kompetensorienterat fokus på barnets delaktighet och vilja. Dessa perspektiv utgör den teoretiska grunden och kan ibland vara svåra att förena, eftersom barnets bästa inte alltid överensstämmer med dess individuella åsikter (Röbäck, 2012).

2. Kunskapsläge

I detta avsnitt presenteras kunskapsläget gällande *barnets bästa*, *barnets delaktighet*, samt *barnets ålder och mognad*. Även *hinder för barnets delaktighet* kommer att presenteras.

2.1 Barnets bästa

Barnets bästa har även kallats för ett värde öppet rättsfaktum, vilket kan beskrivas som att begreppets exakta innehåll fastställs i tillämpningen. Alla dimensioner av barnets situation ska beaktas inom detta öppna koncept, där målet är att sträva efter den bästa möjliga lösningen för barnet i varje unikt fall (Röbäck, 2012). Enligt Föräldrabalken ska barnets bästa komma i främsta rummet rörande frågor om vårdnad, boende och umgänge i domstolen (Prop. 1997/98:7). Det innebär att barnperspektivet alltid ska överordnas föräldraperspektivet i handläggning av vårdnadsfall (Prop. 1997/98:7: 47-49).

Det sägs dock inte vara möjligt att formulera vad som är barnets bästa i lagtext, utan det måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en individuell bedömning. Det som ska bedömas är kort- och långsiktiga effekter för barnet och barnets fysiska och psykiska mående (Prop. 2005/06:99: 38). På grund av att det inte går att objektivt fastställa vad barnets bästa innebär så är rätten samt vårdnadsutredare berättigade att avgöra vad som är barnets bästa i det enskilda fallet (Singer, 2012).

Det finns tre omständigheter som alltid ska ingå i bedömningen av barnets bästa i ett vårdnadsfall. Det första är att domstolen ska ta hänsyn till barns särskilda behov av kontakt med båda föräldrar. Den andra omständigheten är att risken för att barnet eller närstående utsätts för övergrepp eller annars far illa bör ingå i bedömningen av barnets bästa. Den tredje omständigheten är att barns egen vilja med beaktande av deras ålder och mognad ska tas hänsyn till (Singer, 2012).

I förarbetena anförs att det enbart är barn som kan bilda egna åsikter som har rätt att formulera sin egen vilja i samtal med socialtjänsten eller domstolen. I Barnkonventionen står det att "*Konventionsstaterna ska tillförsäkra barn som kan bilda egna åsikter rätten att uttrycka dessa i alla frågor*". Det finns därför en skillnad mellan Föräldrabalkens och

Barnkonventionens mening, om att ta hänsyn till barnets vilja och konventionens stadgande om barns rätt att få uttrycka sin åsikt.

Barnets rätt att uttrycka sin vilja kan inskränkas då vårdnadshavarnas samtycke behövs för att socialtjänsten och domstolen ska kunna föra samtal med barnet (6 kap. 11 § FB). En vårdnadshavare har därför vetorätt när det kommer till barnsamtal. Det råder en diskrepans mellan Föräldrabalken och Barnkonventionen då artikel 12 föreskriver att konventionsstaterna ska yrka på att barn som kan bilda egna åsikter att uttrycka dessa i frågor som angår barnet.

Rejmer (2003) förklarar att en förutsättning för att tillgodose barnets bästa är att anlägga barnperspektivet vid handläggningen av vårdnadstvister. Barnperspektivet betyder i praktiken att man i utredningen bör kartlägga barnets uppfattningar av situationen vårdnadstvisten gäller. Vid beslutsfattande betyder barnperspektivet att man utifrån barnets perspektiv ska överväga olika beslutsalternativ samt att beslutet grundas i vad som är till barnets bästa.

Rejmer och Bergman (2019) förklarar i sin studie hur socialtjänsten bedömer barnets bästa. Det de noterar är att bedömningen ofta strider mot barnets vilja och att bedömningen av barnets bästa görs utifrån åldersrelaterade behov. Bedömningen lägger särskild vikt vid att barnet ska ha nära och god kontakt med sina föräldrar. Enligt Rejmer och Bergman (2019) ges de vuxna - utredare och föräldrar - tolkningsföreträde när man prioriterar allmänna antaganden och framtidsperspektiv framför det individuella barnets önskemål.

Beroende på om samtycke ges av vårdnadshavarna att ha barnsamtal kan detta ske under tre tillfällen under vårdnadsmålet. Först under utredningsfasen då domstolen efterfrågar uppgifter från socialtjänsten för att få underlag till beslut om barnets vårdnad, umgänge och boende (6 kap. 20 § FB). Uppgifterna fås genom sökningar i socialregistret, föräldrasamtal och eventuellt barnsamtal. Socialtjänstens utredare ska under föräldrasamtalet avgöra om det är lämpligt och nödvändigt med barnsamtal. Det är utredaren som fattar beslutet om barnet ska komma till tals och vara delaktig i beslutet om vårdnad. Det andra tillfället är när domstolen behöver ytterligare information för att avgöra barnets bästa och begär en vårdnadsutredning från socialtjänsten (6 kap. 19 § 4 st. FB). Det är även utredaren som avgör om barnet ska komma till tals under detta skede. Den tredje möjligheten är under domstolens huvudförhandling, vilket sker enbart om det är motiverat att det föreligger särskilda skäl och om det är tydligt att barnet inte kommer till skada (6 kap. 19 § 5 st. FB).

Barnkonventionen artikel 12 stadgar att alla barn, som kan bilda sin egen åsikt, har rätt att komma till tals angående frågor som rör dem personligen. Det gjordes ett införande av Barnkonventionen till Föräldrabalken som innebär att barnets vilja ska beaktas med hänsyn till mognad och ålder. Dock är det inte självklart att "översättningen" av artikel 12 till Föräldrabalken att barnets åsikt tas i beaktande eftersom vårdnadshavarens samtycke till barnsamtal krävs.

2.2 Barnets delaktighet

Barns rätt till delaktighet i rättsligt förfarande angående dem själva fastställs i enligt 6 kap. 2b § FB och artikel 12 nr. 2 i Barnkonventionen. Ett barns rätt att fritt uttrycka sin åsikt förstås som en avgörande del av ett barns deltagande och FN:s barnkommitté rekommenderar att barnet ska ges möjlighet att bli hört direkt när det är möjligt. Implementeringen är dock en utmaning som ständigt kritiseras och uppmärksammas. Wågby och Englander (2019) gjorde en kvalitativ studie som visade att det krävs ett omfattande arbete med att definiera artikel 12 i Barnkonventionens praktiska innebörd i svensk lag (2019). Detta på grund av bland annat att domstolar sällan redogör för barns åsikter och mer än sällan är det svårt att tyda om barnets röst har beaktats (Wågby, 2022; Gerdt-Andresen, 2021).

Det är upp till rätten att säkerhetsställa att barnets bästa är det centrala i en vårdnadstvist och att barnet har rätt förutsättningar att känna sig trygg att uttrycka sina åsikter. Det saknas dock vägledning för hur det ska göras på bästa sätt vilket gör det svårt för professionella att utföra (Wågby, 2022; Gerdt-Andresen, 2021). Tidsaspekten försvårar ytterligare i vissa fall då barnet inte alltid har möjlighet att skapa tillit för de professionella som träffar barnet (Tisdall, 2016).

Leviner (2018) förklarar i en kvalitativ studie som undersökte den svenska lagen om barns delaktighet och rätt till skydd, att rätten strävar efter att barn ska vara delaktiga men att de samtidigt vill skydda barnet. Detta för att de anser att barnet inte alltid vet vad som är till barnets bästa och därför har åsikter som ej går i enlighet med den principen. Därför avser Leviner (2018) att rätten inte alltid kan beakta barnets åsikter. Rejmer och Bergman (2019) avser att barnets åsikter inte ofta tillmäts betydelse i beslutsfattandet och att när barnet åsikter

inte är förenligt med barnets bästa eller om barnets åsikter ej har hörts så fattar rätten och socialtjänsten ett beslut självständigt.

Birnbaum och Saini (2012) genomförde en systematisk analys och en sammanställning av kvalitativa studier, som gjorts under 20 års tid, för att undersöka barns åsikter och inställning till vårdnadstvister. I analysen undersöker de även hur barns röster framkommer i frågor gällande vårdnad, boende och umgänge. Analysen visade på att barn vill vara delaktiga i beslutsfattande i vårdnadsfrågor men att de upplever att deras röst inte får mycket betydelse i beslutsfattandet. Analysen visade även på att barn har begränsad kunskap gällande hur domstolsprocessen i vårdnadstvister går till. Birnbaum och Saini (2012) avser att barn behöver få tillgång till mer information om domstolsprocessen så att de har förmågan att förmedla välgrundade åsikter och uttrycka sin röst i vårdnadsfrågor.

I Toros och Falch-Erikssen (2021) studie undersöker de socialarbetares syn på barnets delaktighet utredningar som gäller barnet. Socialarbetarna som deltog i studien menade att barnet behöver få sin röst hörd för att ett beslut i enlighet med barnets bästa ska tas, men att i praktiken behöver man ta hänsyn till barnets ålder och mognad. Socialarbetarna tog även upp att barn är sårbara och att deras delaktighet kan vara skadlig för dem.

Att inkludera barn i vårdnadstvister medför flera fördelar som att de blir mer positivt inställda till domslutet (Skjorten, 2013). Det är dock viktigt att barnet blir tillfrågade om de vill delta, eftersom det är även barnets rätt att välja att avstå (Henderson-Dekort m.fl. 2022). När barnet kan delta i vårdnadstvister, utan risk för att fara illa, kan det fungera som en skyddande effekt då barnet ges möjlighet att beskriva sina upplevelser av familjesituationen, till exempel om det förekommer våld, övergrepp eller psykisk ohälsa hos någon av föräldrarna (Banham m.fl., 2017).

2.3 Barnets ålder och mognad

Enligt 6 kap § 2 b FB ska barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Med begreppet barnets ålder och mognad menas att de professionella ska bedöma barnets kompetens att vara delaktig i en vårdnadstvist (Wågby, 2022). Det är av yttersta vikt för barns delaktighet att inte ha någon åldersgräns i lag eller praxis, det ska inte vara en avgörande faktor som utesluter delaktighet (Mol, 2019).

Trots den skärpta lagstiftningen visar forskning att barn sällan kommer till tals i familjerättsliga processer. Det beror på att rekvisiten barns ålder och mognad lämnar ett tolkningsutrymme som tillåter avvikelse från barns rätt till delaktighet (Mattson, 2016). Det finns begränsad forskning gällande hur barns vilja ska tas i beaktande utifrån ålder och mognad samt att det saknas juridiska definitioner av när ett barn uppnått tillräcklig mognad. Detta förklaras med att det anses vara problematiskt på grund av att det påverkar barns möjlighet till delaktighet i vårdnadstvister om professionella tvekar till att involvera dem (Henderson-Dekort, m. fl., 2022; Mol, 2019).

Singer (2012) avser att barn ofta inte kommer till tals och att undersökningar visat att detta främst gäller barn under 6 år. Singer (2012) förklarar att inte alla barn vill komma till tals i vårdnadstvister och att rätten bör ta hänsyn till detta.

Att se barn som kompetenta i motsats till sårbara är oftast positivt. Det kan dock resultera i att synen på barn förenklas då man ser barn som en homogen kategori. Alla barn är individuella och det är viktigt att hitta flexibla barnfokuserade metoder för barnsamtal och vara medveten om att alla barn inte vill bli involverade (Röbäck, 2012). Professionella bör dock ha ett grundantagande att barn har förmågan att uttrycka sin vilja, det ska inte vara upp till barnet att först visa det utan det behövs alltid individuella bedömningar (Wågby, 2022). Det är viktigt att barnet ej kommer till skada och i vissa fall kan professionella anse att situationen är svår nog för barnet. Barnets frånvaro bör dock ställas mot den risk för skada som barnet utsätts för om det inte ges möjlighet att dela sin vilja och åsikter (Mattson, 2016). I Henderson-Dekort (2022) kvalitativa studie som ämnade att få en insikt i expertutlåtanden som gäller barns deltagande, möjligheter och rättigheter i vårdnads- och umgängesförfaranden kom man fram till att det finns en annan syn på barn idag som utökar möjligheten för delaktighet, men barnet behöver vara tryggt och bekant med omgivningen för att utveckla möjligheten till sin fulla potential. Barnet behöver få rätt förutsättningar och det bör användas metoder som är anpassade utifrån barnets ålder för att barnet ska kunna känna sig trygg att dela sina åsikter och vilja.

2.4 Hinder för barns delaktighet

Det är inte tydligt hur barns delaktighet är menat att stärkas i juridiska termer. Daly (2018), Leviner (2019) och Gerdt-Andresen (2021) skriver samtliga att det är vanligt att det står i domen att domstolen har beaktat barnets vilja, men utan en förklaring vad de har haft för påverkan på beslutet. Vidare diskuteras det om att det inte alltid gör någon skillnad för barnen fastän de har fått uttrycka sina åsikter. Samtliga forskare riktar sin kritik mot domstolen då de anser att barnen vilseleds i sin delaktighet när rätten i själva verket inte tar deras åsikter i beaktning.

När domstolen tar del av barnets vilja och åsikter kan bedömningen att de har blivit influerade av någon annans åsikt göras (Wågby, 2022; Daly, 2018). Det finns en viss osäkerhet gällande om barnet talar sanning och det kan bidra till att barnets åsikter inte tas hänsyn till i samma utsträckning som de vuxnas vilket vidare försvårar för barnets delaktighet i vårdnadstvister.

Det finns en tydlig maktordning mellan vuxna och barn. Barnet befinner sig i en beroendeposition. Domstolen gör bedömningar utifrån om barnet är konsekvent, självständigt och har ett rationellt tänkande vilket är högre krav än vad som ställs på vuxna i rättsprocesser (Wågby, 2022). Wågby (2022) menar att det är de vuxnas ansvar att barnet blir delaktig i rättsprocessen och val som rör barnet samt att de samtidigt ska skydda barnet från att fara illa, vilket kan försvåra möjligheten för barnets delaktighet.

Wågby (2022) skriver att det görs tydligt att barns delaktighet i vårdnadstvister och erkännandet av barnets åsikter och vilja enbart är symboliskt agerande från domstolen. Det behöver ske en förändring av domslutets formuleringar, så det görs tydligt om barnet varit delaktig och hur man tagit barnets åsikter och vilja i beaktning. Forskare hävdar att det behövs ytterligare åtgärder för att säkerställa att barn får sina rättigheter tillgodosedda i beslutsprocesserna (Gerdt-Andresen, 2021; Leviner, 2019).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt kommer vi att redovisa de teorier som vi har använt som utgångspunkt i vår analys i denna studie.

3.1 Rättsdogmatik

Detta är en rättssociologisk studie av rättens handläggning av vårdnadskonflikter. Ämnet rättssociologi kan dels ses som en del av ämnet sociologi, dels som ett rättsvetenskapligt specialämne där rättssystemet och rättsreglernas sociala förutsättningar och effekter undersöks. Det kan betraktas som ett rättsvetenskapligt specialämne då undersökningens objekt har sin grund både i juridik och socialt arbete. Skillnaden är dock att rättsvetenskapen har ett "inifrånperspektiv" och rättssociologin har ett "utifrånperspektiv" på rättsordningen (Hydén, 1997). Med utifrånperspektiv ur ett rättssociologiskt syfte menas att man studerar rättsregler och rättstillämpning utifrån en samhällelig kontext. Med hjälp av rättsdogmatik anläggs ett inomrättsligt perspektiv på rättsordning. Det är ett verktyg för att generera ny kunskap och ökat vetande i rätten. Det ger svar på hur ett givet problem bör lösas rättsligt (Rejmer, 2017).

Rättssociologi är teoretiskt sett en samhällsvetenskaplig disciplin och samhällsvetenskapliga teorier förknippas oftast med två svårigheter. Den ena är att det är problematiskt att handskas med att forskaren är en del av verkligheten som undersöks. Den andra svårigheten är att samhället är i ständig förändring och att mänskliga handlingsalternativ är oförutsägbara och oändliga (Djurfeldt, 1996). Valet av teoretisk utgångspunkt påverkar vilka aspekter av undersökningens objekt som ska åskådliggöras. Studien började teoretiskt förutsättningslöst och det var först efter att den empiriska insamlingen analyserades som valet av teoretisk ansats gjordes.

Rättssociologi är en kombination av rättsdogmatik och samhällsvetenskaplig metod som enligt Rejmer (2017) är en metod som dels används av praktiserande jurister, men som även används inom vetenskaplig forskning. Vi har valt att använda rättsdogmatik då det hjälper oss att förstå hur juridiska problem som är angelägna för socialarbetare bör hanteras och bidrar till ny kunskap inom rättsvetenskapen. Genom att använda rättsdogmatik inom forskning kan

man även ifrågasätta och strukturera rättssystemet samt förklara varför juridiska problem löses på ett visst sätt (ibid.).

Rättsprocessen är komplex där olika föreställningar och tolkningar av rätten uttrycks och tillämpas. Beteckningen “gällande rätt” används inom juridiken för att betona att rätten är kontextuell och föränderlig under tid (Gunnarsson & Svensson, 2023). Inom det rättsdogmatiska perspektivet finns det en central tanke att rätten bör tolkas och systematiseras på ett sådant sätt att den framstår som en enhetlig och normativ struktur. Det bör finnas normativ koherens och konsistens inom rätten. Koherens handlar om hur olika regler och principer i rätten förhåller sig till varandra, medan konsistens innebär att regelverket inom ett visst område bör vara logiskt sammanhängande och följa en enhetlig tradition. Rättsregler är speciella normer som skiljer sig från sociala normer genom sin auktoritet. Rättsdogmatiken fokuserar på dessa juridiska normer (ibid.).

3.2 Lundys delaktighetsmodell

Lundy (2007) fann i en studie med syftet att identifiera situationer i skolmiljön där barns perspektiv och åsikter inte tillräckligt togs hänsyn till i beslut som angick dem. Baserat på denna analys utformade han en delaktighetsmodell med grund i implementeringen av artikel 12 i Barnkonventionen. Lundy (2007) menar att artikel 12 i Barnkonventionen är viktig för dess konkreta betydelse men också eftersom den erkänner barnet som en fullvärdig människa med integritet och personlighet samt förmågan att delta fritt i samhället.

Lundy (2007) menar att artikel 12 i Barnkonventionen är starkt kopplad och beroende av andra artiklar i Barnkonventionen. Enligt Lundy (2007) har artikel 12 en komplexitet som innefattar mer än barnets grundläggande rätt att uttrycka sina åsikter. Därmed krävs en kontextuell förståelse där alla dessa artiklar inom Barnkonventionen är sammanhängande. Modellen för barns delaktighet består av fyra olika principer: *space*, *voice*, *audience*, och *influence*.

Space (utrymme) innebär enligt Lundy (2007) att barnet bör erbjudas utrymme att uttrycka sina åsikter och göra sin röst hörd. Barnet bör inte förväntas uttrycka sig, men deras åsikter bör uppmuntras. Artikel 12 i Barnkonventionen är inte en skyldighet, utan det är en rättighet. Därmed bör barnet tillfrågas om hen vill uttrycka sig. Barnet behöver uppleva en känsla av

trygghet i att uttrycka sina åsikter och bli försäkrade om att deras talan inte kommer ge dem ett tillrättavisande eller orsaka negativa konsekvenser från deras vårdnadshavare eller andra vuxna. McCafferty (2017) menar att barns rätt att uttrycka sina åsikter kan kopplas till artikel 19 i Barnkonventionen som handlar om att skydda barn från övergrepp. Detta innebär att socialarbetare måste se till att barnen kan uttrycka sin åsikt utan att fara illa.

Voice (röst) innebär enligt McCafferty (2017) att barn ska ha rätten till att uttrycka sig i ärenden som berör dem. Men McCafferty (2017) förklarar att denna rättighet begränsas av att barnet behöver vara "kapabel att formulera hans eller hennes egna åsikter". Artikel 12 i Barnkonventionen gäller de barn som har förmågan att uttrycka och forma en åsikt. Lundy (2007) förklarar att det är svårt att precisera vad det innebär att ha förmågan att uttrycka och forma en åsikt. Lundy (2007) menar att det är ett missförstånd att barns förmåga att uttrycka och forma en åsikt oftast bestäms utifrån barnets ålder och mognad. Den andra delen av artikel 12 i Barnkonventionen, som är en bedömning för barns åsikters inflytande i domstolsförfarandet och administrativa förfaranden som gäller barnet, är den enda delen i kapitlet som barns ålder och mognad ska appliceras på. Det som Lundy (2007) menar är att det inte är barnets ålder och mognad som är grunden för barnets rätt att uttrycka sin åsikt, utan det baseras på barnets förmåga att uttrycka sin åsikt.

Audience (åhörare) innebär enligt McCafferty (2017) att barns åsikter inte bara ska höras, utan också bli lyssnade på. Socialarbetaren ska lyssna på barnets åsikt och ge utrymme för barnet att uttrycka den. Enligt Lundy (2007) innebär ett aktivt lyssnande också att lyssna på barn genom att observera. Detta gäller framför allt yngre barn. Med yngre barn menas barn som inte har förmågan att formulera sig med ord.

Influence (inflytande) innebär enligt McCafferty (2017) att så långt det är möjligt ska barns åsikter handlas efter i beslut som berör dem. McCafferty (2017) menar att inflytandet som barn ska ha kan tolkas olika och kan bli restriktivt då socialarbetaren begränsar inflytandet för att försöka skydda barnet i ärendet. Lundy (2007) förklarar att artikel 12 i Barnkonventionen är komplex eftersom det är vuxnas uppfattning av barnets ålder och mognad som avgör hur stort inflytande barnet har i beslutsfattandet.

Lundys delaktighetsmodell har vi valt att använda eftersom den hjälper oss att förstå betydelsen av barnets delaktighet i domstolsprocesser gällande vårdnadsfall. Genom Lundys

delaktighetsmodell får vi också en bredare förståelse för artikel 12 i Barnkonventionen samt dess implementering i rätten.

Bilden nedan visualiserar Lundys delaktighetsmodell. I modellen ser vi begreppen Influence, Space, Voice och Audience och hur de är sammankopplade med varandra samt artiklarna 2, 3, 5, 13 och 19 i Barnkonventionen. Modellen visar på den komplexitet som Lundy (2007) menar att artikel 12 i Barnkonventionen har.

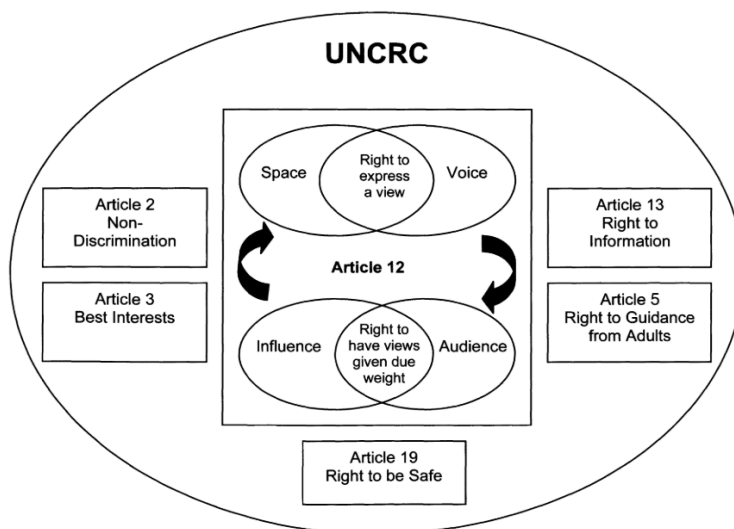

Figure 1. Conceptualising Article 12

4. Metod

I detta avsnitt kommer vi redovisa vårt val av metod i denna studie. Vi kommer att redovisa vilken typ av metod vi har valt samt metodens tillförlitlighet. I avsnittet kommer även de forskningsetiska principer vi har utgått ifrån att presenteras, samt de teorier som vi har använt i vår analys.

4.1 Metodologiska överväganden

Vår studie baseras på en kvalitativ textanalys av domar gällande vårdnadstvister, med fokus på barnet. Vi valde att använda en kvalitativ ansats utifrån hur vi hade formulerat våra frågeställningar.

Genom domarna finns redan befintliga data och därmed är vår metod ett bra verktyg att förhålla oss neutrala och objektiva i processen för insamling av empiri. En nackdel är att vi inte kan utveckla den empiri vi får ut av domarna, utan vi är bundna till det som står skrivet. I vår undersökning ska vi studera det empiriska materialet vi har och utifrån de mönster och teman vi upptäcker se hur de uttrycks och samvarierar, konstatera att de existerar, hur de fungerar samt i vilka sammanhang de uppträder. Bryman (2018) påpekar att statliga myndigheter tillhandahåller en mängd olika typer av information och dokument som kan vara av intresse för samhällsvetenskaplig forskning. Dokument från statliga källor betraktas ofta som objektiva, har hög auktoritet och trovärdighet, och har blivit en viktig källa för samhällsvetenskaplig forskning över hela världen (Denscombe, 2018).

Bryman (2018) förklarar att en kvantitativ ansats ämnar att generalisera de resultat som studien inhämtar. I vår studie syftar vi på att studera indirekta händelser, i vårt fall till exempel intentioner och beslutsfattande (Ahrne & Svensson, 2022). För att göra det menar vi att utifrån studiens syfte och frågeställningar är en kvalitativ ansats mer lämplig än en kvantitativ.

Valet av forskningsfrågor gör att vissa ämnen synliggörs, medan andra inte. Forskaren blir därför en insamlare av data och även en producent av data, beroende på vilket synsätt som intas på forskarrollen (Ahrne & Svensson, 2022). Forskarens val av empiri och metod väljs utifrån vad som bäst kan ge svar på vad som ska undersökas. Valet kan dock framställas som en eventuell förvrängning av forskningsresultaten. Det är därför forskaren bör sträva efter neutralitet, distans och minimera risken att påverka empirin.

4.2 Urval och forskningsmaterial

Vi avgränsade oss till domar från fem svenska tingsrätter i Sydsverige år 2023 och framåt. Detta skapade vår *urvalsram*, vilket är en uppställning av alla fall vi har att utgå från när vi gör vårt urval (Bryman, 2018).

När denna avgränsning var gjord så utförde vi ett *bekvämlighetsurval*. Ett bekvämlighetsurval innebär att den som forskar väljer ut de fall som finns tillgängliga att få tag på (ibid). Detta

gjorde vi eftersom vi kontaktade fem tingsrätter och efterfrågade domar från och med 2023 och framåt gällande vårdnad, boende och umgänge. Vi fick tillgång till totalt 102 domar. Vi läste igenom domarna och insåg snabbt att de flesta inte var innehållsrika nog för att ligga till grund för en analys där vi kan besvara våra frågeställningar. Efter att ha läst igenom domarna bestämde vi oss för att endast använda oss av domarnas domskäl. Detta eftersom domarnas resterande innehåll fokuserade på föräldrarnas utsagor. Vi vill i denna studie endast fokusera på barnet.

Istället för att göra ett selektivt urval så valde vi att göra ett *målstyrt urval*. Ett målstyrt urval innebär att man utifrån de forskningsfrågor som man har ställt väljer de fall som kommer kunna besvara forskningsfrågorna (ibid). Med det målstyrda urvalet valde vi ut 17 domar som alla var innehållsrika. När vi skulle välja vilka domar vi ville använda letade vi efter domskäl där barnets delaktighet nämns i någon mån. Domarna valdes ut strategiskt på det viset för att vi ska kunna undersöka barns delaktighet i domar gällande vårdnad, boende och umgänge. Att nämna är också att majoriteten av de domar som valdes ut är från en och samma tingsrätt. I vår studie har vi använt minst en dom från varje tingsrätt. Vi kan anta att anledningen till att flest domar kunde användas från en viss tingsrätt var för att de i jämförelse med resterande tingsrätter gav oss störst antal domar.

Studien har även genomgått en urvalsprocess vid insamlandet av litteratur till problemformuleringen, kunskapsläget samt teori. Vid insamlandet av litteraturen använde vi oss främst av databasen LUBsearch. Vid användandet av LUBsearch så använde vi oss av olika sökord för att hitta litteratur som var relevant för vår studie. De sökorden vi använde var till exempel *Barnets bästa*, *Barnkonventionen*, *Barns delaktighet*, *Child protection*, *Children's maturity*.

4.2.1 Forskningsempiri

Tabellen nedan innehåller de domar som vi har valt att analysera i denna studie. Barnens namn och domens målnummer är påhittade. I avsnitt 4.5 *Etiska överväganden* diskuteras detta.

Målnummer	Namn	Ålder
1234-11	Nils	8 år
1234-12	Rune	6 år
1234-13	Filippa & Tor	12 år & 10 år
1234-14	Ulrika	11 år
1234-15	Mikaela & Mohammed	8 år & 4 år
1234-16	Leonard, Felix & Gabriella	9 år, 7 år & 7 år
1234-17	Bo	6 år
1234-18	Hanna, Mia, Rosa & Peter	17 år, 15 år, 13 år & 12 år
1234-19	Ola	15 år
1234-20	Ylva & Maria	9 år & 4 år
1234-21	Ahmed	15 år
1234-22	Felicia & Polly	12 år & 9 år
1234-23	Jens & Theodor	8 år & 10 år
1234-24	Dante & Joakim	13 år & 11 år
1234-25	Vincent	9 år
1234-26	Jackie, Greta & Ingrid	10 år, 9 år & 5 år
1234-27	Julia	9 år

4.3 Bearbetning av studiens material

I detta avsnitt kommer vi att redovisa för hur vi gick tillväga när vi bearbetade vårt empiriska material i analysprocessen.

4.3.1 Kvalitativ textanalys

För att genomföra undersökningen av barns delaktighet i domslut gällande vårdnadstvister, samt bedöma om Barnkonventionens inflytande har ökat barns deltagande, valde vi att genomföra en kvalitativ textanalys av dokumentationen. Det är en av de vanligaste metoderna för att analysera dokument (Bryman, 2018). Innehållsanalys används ofta inom kvalitativa metoder och kan appliceras på olika texter, såsom intervjuer, statliga utredningar, och i detta fall domslut (Gruber & Dahlstedt, 2020). Det är en passande metod när målet är att upptäcka, beskriva, sortera och analysera underliggande teman i den valda dokumentationen för forskningsområdet. Det finns sällan tydliga riktlinjer för att upptäcka dessa underliggande teman i texterna, men den kvalitativa textanalysen innebär att forskaren genom upptäckens väg finner teman och kategorier som tematiseras och kategoriseras (Bryman, 2018).

Analysmetoden följer sex steg som generellt brukar följas när man utför kvalitativ textsanalys (Gruber & Dahlstedt, 2020; Denscombe, 2018). Först och främst går forskaren igenom materialet och läser allt för att skapa en första uppfattning om den information som finns tillgänglig. Detta var det första vi gjorde när vi fick tillgång till vårt material. Därefter går vi igenom materialet flera gånger. Detta var en del av vår urvalsprocess för att vi skulle hitta domar med rikligt innehåll. I nästa steg genomförs en primär kodning där meningsfulla faktorer identifieras och antingen delas upp eller grupperas ihop. Efter det söker forskaren efter teman genom att noggrant granska de olika koderna för att upptäcka eventuella mönster. Detta gjorde vi genom att leta efter mönster och teman som kunde kopplas till våra frågeställningar som gäller barnets delaktighet, barnets ålder och mognad samt barnets bästa. Detta steg är inte en direkt spegling av materialet utan ett kreativt arbete från forskarens sida. De teman som identifieras är också beroende av de teorier som används i studien. Vi använde oss av rättsdogmatik samt Lundys delaktighetsmodell. Dessa teorier kan förklara barns delaktighet i domar gällande vårdnadstvister samt hur beslutsfattandet vid vårdnadstvister går till. Vidare måste forskaren granska sina teman och materialet ytterligare. Nästa steg är att identifiera och namnge teman för att kunna skapa en sammanhängande berättelse som klart

beskriver varje tema. Detta gjorde vi genom att skapa en tabell vi fyllde i om vi kunde avläsa de mönster och teman som vi kommit fram till. Slutligen sammanställer forskaren sin rapport med en beskrivning av resultaten, framhävda i samband med analysarbetet. Forskaren måste presentera resultatet på ett sätt som övertygar läsaren om studiens värde och validitet.

I vår studie genomförde vi en textanalys för att utforska hur barns delaktighet framställs i domar om vårdnadstvister. Vid den lägre nivån kommer vi att redogöra för det som tydligt uttrycks i texten, medan vi på den högre nivån kommer att försöka fånga eventuella underliggande tolkningar och värderingar av barnens åsikter och situation. Det är viktigt att notera att forskarens subjektivitet påverkar dessa analyser, och vi kommer att reflektera över våra egna värderingar och förväntningar under processen. Vi förstår att dokumenten inte är objektiva beskrivningar av händelser och situationer, utan de är formade av den kontext de skapades i och för vem de var avsedda att läsas av (Gruber & Dahlstedt, 2020). Därför kommer vi att ta hänsyn till syftet med dokumenten och hur de tidigare har tolkats när vi genomför vår analys.

4.4 Tillförlitlighet

I detta avsnitt kommer vi att diskutera vår metods tillförlitlighet. Detta kommer vi göra genom att utgå från kriterierna *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* och *möjlighet att styrka och konfirmera* (Bryman, 2018).

4.4.1 Trovärdighet

Att i sin studie visa på trovärdighet handlar om att den verklighet som forskaren beskriver i studien ska för de som tar del av studien vara trovärdig. Forskaren ska även kunna försäkra de som tar del av studien att den har genomförts i förhållande till forskningsetiska principer (Bryman, 2018). För att kunna försäkra läsarna om studiens trovärdighet har vi förhållit oss till forskningsetiska principer (se avsnitt 4.5 *Etiska överväganden*). Att förhålla sig till forskningsetiska principer försäkrar personerna i domarna om deras anonymitet och integritet. För att ytterligare försäkra de som tar del av studien om studiens trovärdighet har vi varit transparenta i vår forskningsprocess och redovisat för de faser i processen vi har gått igenom. En ökad trovärdighet kommer från att läsaren har möjlighet att ta del av forskningsprocessen (Ahrne & Svensson, 2022).

4.4.2 Överförbarhet

Om ens studie är överförbar innebär det att studien och dess resultat går att överföra till en annan kontext eller situation. I kvalitativa studier så har man ett mindre urval. Detta ger ett djup i empirin men det kan också göra studien mindre överförbar. I studien fokuserar resultatet på den kontext som forskaren vill undersöka (Bryman, 2018). Vår studie är svår att göra överförbar. Vår empiri utgör endast 17 domar, varav majoriteten är från samma svenska tingsrätt. Detta gör att det blir svårare att generalisera utifrån vårt urval. All empiri är dessutom inhämtad från tidigast 2023 och senast 2024. Detta utgör ett tidsspann som kan begränsa överförbarheten. Empirin vi har samlat in utgår från hur Barnkonventionen ger avtryck i beslutsfattande under det nämnda tidsspannet. I framtiden kan Barnkonventionens betydelse inom beslutsfattandet förändras. Då är denna studie inte överförbar.

4.4.3 Pålitlighet

Pålitlighet handlar om att forskaren ska kunna redovisa för varje fas i forskningsprocessen (Bryman, 2018). Detta kriterium har vi strävat till att uppfylla genom att presentera forskningsprocessens faser i avsnittet om metod. I metodavsnittet redovisade vi hur vi gick tillväga när vi skulle samla in vårt empiriska material samt hur vi valde att avgränsa det. Vi har även kontinuerligt hänvisat till de källor vi använder i den löpande texten. Ytterligare har vår handledare tagit del av vår studie under arbetets gång för att utvärdera vår text samt ge råd.

4.4.4 Möjlighet att styrka och konfirmera

Möjlighet att styrka och konfirmera innebär att forskaren ska kunna säkerställa att hen agerat utifrån god tro i forskningsprocessen. Denna medvetenhet får forskaren genom att ha en förståelse för att det inte går att nå en fullständig objektivitet, men att man alltid ska sträva efter det (Bryman, 2018). Vi tror att vi i den mån det är möjligt har försökt hålla oss objektiva i denna forskningsprocess. Men vi är medvetna om att redan befintliga uppfattningar om barns delaktighet och barns bästa kan ha påverkat våra val i forskningsprocessen.

4.5 Etiska överväganden

I detta avsnitt diskuterar vi de etiska forskningsprinciper som vi förhållit oss till under genomförandet av studien.

4.5.1 Forskningsetiska principer

En forskningsetisk princip kallas för *informationskravet*, vilket är ett krav där de som ska bli studerade inom forskningsprojektet ska bli informerade av forskaren om studiens syfte och vad deras involvering i studien innebär. Kravet innebär också att de som ska bli studerade ska bli informerade om att det är frivilligt att delta i studien och att de har rätt att själva bestämma över sin medverkan (Eldén, 2020). Vår studies empiri har vi samlat in från domar, vilket är offentliga handlingar. Detta innebär att vem som helst kan begära ut dem. På grund av detta har vi inte haft möjlighet att informera personerna, vars mål vi kommer analysera, om deras medverkan. Detta går emot *samtyckeskravet*, som innebär att man bör få in ett samtycke från den som deltar i studien (ibid). Vi har däremot valt att anonymisera de personer i domarna som vi valt att analysera samt vilken tingsrätt domen kommer ifrån. Detta har vi gjort genom att byta ut personernas namn samt domarnas målnummer.

Att anonymisera personerna i domarna genom att byta ut deras namn, domarnas målnummer samt tingsrättens namn går i enlighet med *konfidentialitetsprincipen*. Denna princip syftar på att de personuppgifter som samlats in i ett forskningssyfte ska ges största möjliga konfidentialitet. Det ska vara omöjligt för utomstående att identifiera den enskilde individens uppgifter (Eldén, 2020).

Anonymiseringen går också i enlighet med *nyttjandekravet*. Nyttjandekravet innebär att man inte får använda personerna i studiens uppgifter för sådant som direkt kan påverka individen (Eldén, 2020). På grund av att personerna och domarna har anonymiserats så anser vi att personerna i de analyserade domarna inte kommer att påverkas av studien.

4.6 Arbetsfördelning

Arbetet med studien har till huvudsak varit en gemensam process där vi haft en fortlöpande diskussion gällande utvecklingen av uppsatsen. Det avsnitt i uppsatsen som vi tydligt har delat upp var avsnitt 3. *Teoretiska utgångspunkter*. Vera har tagit ett större ansvar för Lundys delaktighetsmodell, och Linn har tagit ett större ansvar för rättsdogmatiken. Resterande avsnitt har vi tillsammans arbetat med.

5. Analys & Resultat

I detta avsnitt kommer vi att analysera de resultat vi har kommit fram till i vår undersökning.

5.1 Barnets delaktighet

I de flesta domarna har domstolarna gett socialtjänsten i uppdrag att genomföra vårdnadsutredningar, och när barnets åsikt framgår görs det vanligtvis genom dessa utredningar, vilket är en etablerad praxis för domstolarna. I de fall där barnets åsikt inte tydligt framgår i tingsrättsdomen och det inte finns någon förklaring till det, noterar inte rätten detta som ett problem i arbetsprocessen. I domarna har barnets rätt att komma till tals hänvisas till i 14 av 17 fall. I domarna står det att barnet har rätt att komma till tals men att det står skrivet är dock ingen garanti för att barnet faktiskt har kommit till tals. I 1 av 17 domar har barnets uttryckta åsikt ej varit förenlig med domslutet. I 3 av 17 domar har barnet inte kommit till tals över huvud taget. I 16 av 17 domar har barnet kommit till tals i barnavårdsutredningen genom barnsamtal med professionella.

5.1.1 Barnets åsikt tillmäts betydelse

För att analysera barnets delaktighet i domar gällande vårdnad lyfter vi ett citat hämtat ur domen gällande Ylva, 9 år.

Utifrån Ylvas utsaga på hembesöket bedöms det finnas någon form av oro. Oron hos Ylva skulle kunna bero på att hon inte förstår sitt sammanhang då många förändringar har skett i hennes liv på kort tid med flytt, ny bonusförälder och bonussyskon, ny skola med nya kompisar samt att hon inte har träffat sin pappa under lång tid och därefter har

detta skett med umgängesstöd. Det kan inte heller uteslutas att föräldrarnas konflikt har nått barnen. (1234-20, s. 19, 2023).

Utdraget ovan angående Ylva har valts ut för att belysa och exemplifiera hur barns delaktighet beskrivs i domar gällande vårdnad. Ett mönster vi har noterat är att detta vanligtvis inträffar i korthet - vanligtvis med endast en till två meningar, precis som i exemplet ovan där rätten summerar barnets inställning. För att barn ska ha en verklig möjlighet att uttrycka sig och använda sin röst är det avgörande att vuxna i deras närhet skapar möjligheter för dem att vara delaktiga (Lundy, 2007). Det förklaras med begreppet *space* som Lundy (2007) menar betonar att barn bör uppmuntras att uttrycka sig, snarare än att bara tillåtas att göra det om de så önskar. Vidare ifrågasätter Lundy (2007) att de situationer som skapas för att låta barn komma till tals kan vara manipulerande, där frågor och ämnen ofta är förutbestämda.

För att exemplifiera den allmänna karaktären som barnets delaktighet har i domar gällande vårdnad så lyfter vi ytterligare ett citat ur en dom.

Enligt 6 kap. 2 a § föräldrabalken ska vid alla frågor om vårdnad, boende och umgänge barnets bästa vara avgörande. Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, som rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Vad som är bäst för barnet måste avgöras utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. I detta ingår att lyssna på barnet och respektera det som en individ med egna uppfattningar. Därmed är det inte sagt att barnets åsikter alltid måste följas. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad och så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. (1234-22, s. 15, 2023).

I domarna som vi tagit del av finner vi det intressant att förutsättningarna för barns delaktighet inte beskrivs mer utförligt i domarna. I de flesta domarna finns, liksom i exemplet ovan, det med ett stycke som handlar om barns rätt att komma till tals och att barnets åsikter ska tillmätas i betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad, men det kan inte utläsas ifall barnsamtal skett i en trygg miljö för barnet. Det går heller inte att utläsa om samtalen har skett i föräldrarnas tillvaro. Att definiera en trygg miljö för ett barn kan variera från fall till fall, vilket bör beaktas vid genomförandet av barnsamtal. Detta beror på att en trygg miljö är en faktor som kan påverka barnets benägenhet att vara delaktig och uttrycka sin ärliga åsikt. Nyckelfaktorn till barns delaktighet i barnavårdsärenden är relationen mellan barnet och den

professionella (Wågby, 2022). När Ylva, som beskrivs uppvisa en bitvis oro till situationen utan en förklaring till just vad hon är orolig för, uppstår frågan om samtalet har ägt rum i en trygg miljö för Ylva. Sammanfattningsvis har Ylva fått möjlighet att använda sin röst och vara delaktig i samband med barnavårdsutredningen, men huruvida detta skedde i en gynnsam miljö framgår inte av domen.

5.1.2 Barnets indirekta röst

I alla de domar vi har granskat har barnets egen åsikt varit i linje med rättens bedömning av vad som är bäst för barnet. I dessa fall får frågan om barnets ålder och mognad inte mycket utrymme i domen. Det mest framträdande mönstret vi har observerat är således att rätten, utredarna och barnet oftast är överens och att domslutet är förenligt med barnets vilja. I ett av fallen kan vi dock utläsa att domslutet inte är förenligt med barnets vilja. Citatet nedan är hämtat ur domen gällande barnen Jens och Theodor, 8 och 10 år gamla.

Jens och Theodor har uttryckt att de vill vara också med sin pappa och att de sedan de flyttat till skyddat boende saknar sin honom. Utredarna har emellertid gjort bedömningen att på grund av den utsatthet barnen befunnit sig i och deras mognad och utveckling har begränsat deras möjlighet att uttrycka en egen, medveten och övervägd vilja. Tingsrättens bedömning är att de uppgifter barnen har lämnat i utredningen inte kan ges någon större tyngd vare sig i frågan om vårdnad eller umgänge (1234-23, s. 8, 2023).

I domen yrkar mamma om ensam vårdnad om barnen eftersom hon anser att pappan inte är lämplig då han utsätter henne och barnen för psykiskt våld. Även rätten bedömer att han är olämplig vårdnadshavare då det saknar förutsättningar för en fortsatt gemensam vårdnad eftersom det skulle leda till att barnen fortsatt skulle må mycket dåligt, varpå domen landar i ett beslut om att mamman får ensam vårdnad om de båda barnen och att umgänge med pappan inte ska beslutas.

Vad som gör det empiriska exemplet intressant och relevant att diskutera i förhållande till om barnets vilja är förenligt med domslutet, är att barnen starkt motsätter sig att mamman ska ha ensam vårdnad. Rätten argumenterar för att pojkarna, särskilt en av dem, mår mycket dåligt av konfliktsituationen vilket påverkar pojkarnas förmåga att fatta ett adekvat beslut. Rätten

anser därför att de inte har förmågan att se hur pappan som fortsatt vårdnadshavare kan utgöra en långsiktig risk för deras hälsa och mående.

Enligt Wågby och Englander (2019) riskerar barn som Jens och Theodor att bli exkluderade. Det beror på att barn som bedöms ha låg mognadsnivå och brist på förmåga att uttrycka sina åsikter som är beroende av sina föräldrars riskerar att få mindre möjlighet att delta. Forskaren Wågby (2022) betonar begreppet "förutbestämd delaktighet", där den professionella endast anser att barn är kompetenta nog att fatta beslut om deras åsikter stämmer överens med professionellas. Därför kan rättsens bedömning av pojkarna tolkas som att den motsäger deras åsikter utifrån detta begrepp. Rätten gör bedömningen att det inte var förenligt med barnets bästa att de träffade sin pappa, trots att pojkarna uttryckte att de saknade honom. Rättsens beslut baserades på pappans agerande mot barnen och mamman, vilket hade lett till att barnen utvecklade psykiska problem. Detta fall visar hur rättsdogmatiken använder principen om barnets bästa som överordnad och avgörande faktor, trots barnets uttryckta vilja.

Att barnets delaktighet begränsas kan man genom McCaffertys (2017) redogörelse för Lundys delaktighetsmodell förklara påverkar barnens influence (inflytande). Jens och Theodors inflytande blir begränsat eftersom de inte får sin vilja igenom utan det är rätten och socialtjänsten som bestämmer. Å ena sidan hävdar Wågby (2022) att barns delaktighet begränsas av professionella då de tenderar att bedöma barnets sårbarhet snarare än att ta hänsyn till vad barnet själv tycker. Å andra sidan visar ju domstolen upp att barnet har en avvikande uppfattning och i denna mening får de komma till tals. Birnbaum och Saini (2021) kom fram till i sin studie att barn ofta vill vara delaktiga i beslutsfattande i ärenden gällande barnet och att de samtidigt upplever att deras röst inte får mycket betydelse. Det görs ej tydligt i domen gällande Jens och Theodor om de uttryckte att de ville vara delaktiga eller inte.

5.2 Barnets ålder och mognad

Vi har nu diskuterat barns delaktighet i domar gällande vårdnadstvister. Vidare ska vi nu diskutera om barnets åsikter tas hänsyn till i beslutsfattanden, med barnets ålder och mognad i fokus. Detta avsnitt kommer även att ta upp barns delaktighet samt barns bästa eftersom de är nära sammankopplade till barns ålder och mognad.

Enligt 6 kap 2 b § FB ska barnet få möjlighet att framföra sina åsikter i frågor gällande vårdnad, boende och umgänge. För att barnets åsikter ska kunna tillmätas betydelse behöver det mätas i förhållande till barnets ålder och mognad. Barnets ålder och mognad är alltså avgörande för huruvida barnets åsikt kommer ha betydelse i beslutsfattandet.

I majoriteten av de domar som vi har använt för denna studie uppger rätten i någon mån i domarna betydelsen av barnets ålder och mognad i beslutsfattande. I 14 av 17 domar tas ålder och mognad upp. I 6 av 14 domar tas betydelsen av barnets ålder och mognad för deras deltagande i beslutsfattandet upp. Ett mönster vi har upptäckt är att det ofta beskrivs kortfattat. Resonemangen är oftast en eller två meningar.

I resterande 8 domar tas ålder och mognad upp, men inte i koppling till barnets, vars domen gäller, deltagande. Ålder och mognad tas då upp som en bakgrund till den allmänna rättsliga processen vid vårdnadsutredningar, men det används inte i ett direkt resonemang om barnets deltagande.

5.2.1 När barnets åsikt ej tillmätts betydelse på grund av dess mognad

Vid genomläsning av domarna kunde vi endast hitta ett fall där rätten redovisar barnens rätt till delaktighet efter bedömning av ålder och mognad, där barnen uttryckte sin åsikt men inte fick sin vilja igenom. I detta avsnitt kommer vi att återigen analysera Jens och Theodors fall. Pojkarna är 8 och 10 år gamla.

Utredarna har emellertid gjort bedömningen att på grund av den utsatthet barnen befunnit sig i och deras mognad och utveckling har begränsat deras möjlighet att uttrycka en egen, medveten och övervägd vilja (1234-23, s. 8, 2023).

Tingsrättens bedömning i detta fall är dock, på samma sätt som vårdnadsutredarna gjort, att det inte är bäst för Jens och Theodor att för närvarande träffa sin pappa (1234-23, s. 11, 2023).

Barnets mognadsnivå har betydelse för ifall rätten kommer att tillmäta betydelse för barnets delaktighet (6 kap 2b § 2 st FB) . Wågby och Englander (2019) finner att barns

åsikter ofta exkluderas. Jens och Theodor kan ses som ett exempel på när barns åsikter inte slår igenom.

Lundy (2007) förklarar utifrån begreppet *Influence* (inflytande) att kriteriet att barns åsikter tillmätas i beslutsfattande med hänsyn till barnets ålder och mognad är baserat på de vuxnas uppfattning om vad ålder och mognad innebär. I Jens och Theodors fall anser de vuxna professionella, i detta fall vårdnadsutredare samt rätten, att barnen har för låg mognad för att deras åsikter ska kunna tillmätas betydelse i beslutsfattandet. Lundy poängterar risken för att vuxna inte förstår att barn kan mer än vad vuxna tror och därmed bestämmer över barnets inflytande. Rätten har enligt Lundy en makt där deras tolkning av ålder och mognad privilegieras.

I citaten ovan avser rätten att Jens och Theodors åsikter ej bör tillmätas betydelse i beslutsfattandet eftersom rätten utgår från barnets bästa. Rätten resonerar att Jens och Theodors uttryckta vilja ej är förenligt med det som rätten anser är barnens bästa. Under utredningen har man kunnat dra slutsatsen att barnen, speciellt en av dem, mår dåligt på grund av föräldrarnas konflikt. McCafferty (2017) förklarar att barnets *Influence* enligt Lundys delaktighetsmodell påverkas av socialarbetarens val i utredningen. Socialarbetaren kan välja att begränsa barnens inflytande i utredningen för att skydda barnet i fråga. Detta gör socialarbetarna under utredningen, vilket rätten återanvänder som ett resonemang. Socialarbetarna gjorde bedömningen att barnens åsikter på grund av deras låga mognad inte var kapabla att forma en egen vilja. Rätten stärkte sitt beslut att inte tillmäta barnets åsikter betydelse i rätten, med hjälp av socialarbetarnas bedömning.

5.2.2 När barnet ej får möjlighet att uttrycka sin vilja

Jens och Theodors dom var den enda av de domar som vi studerat där barnens uttryckta vilja ej kunde tillmätas betydelse på grund ålder och mognad. Däremot finns det en dom där ett barn ej fått möjligheten att uttrycka sin vilja, samt ingen beskrivning av betydelsen av ålder och mognad vid bedömningen har angetts. Denna dom gäller Bo, 6 år. Rätten menar att de utgår från barnets bästa i beslutsfattandet gällande Bo. Den enda beskrivningen av betydelsen för barns ålder och mognad anges i ett kortfattat allmänt slag.

Hänsyn ska vidare enligt 6 kap. 2 b § Föräldrabalken tas till barnets åsikt - med beaktande av dess ålder och mognad (1234-17, s. 22, 2023).

Citatet ovan förklarar för hur barnets ålder och mognad ska tas hänsyn till vid bedömning om barnets åsikt ska tillmätas betydelse. Den forskning gällande hur barns åsikter ska tas i beaktande utifrån ålder och mognad som finns är snäv. Det finns inte heller några juridiska definitioner för när barnets anses ha uppnått en adekvat mognad för att dess åsikter ska tillmätas betydelse i beslutsfattandet (Henderson-Dekort, m. fl., 2022: Mol, 2019). Rätten har därmed inga juridiska definitioner att utgå ifrån, samtidigt som rätten tillmäter barnets åsikter olika mycket beroende på barnets ålder och mognad (Rejmer & Bergman, 2019). Det är upp till den som är beslutsfattande att bedöma barnets ålder och mognad (Singer, 2012).

Med hjälp av Lundys (2007) begrepp Audience (åhörare) kan man förklara rättens makt i beslutsfattandet. Åhöraren i Bos fall kan vi genom Lundy (2007) förklara är rätten. Rätten, eller åhöraren, är enligt Lundy (2007) den professionella. Lundy förklarar att den professionella som har en beslutsfattande roll inte bara ska höra barnet utan också lyssna på barnet. I detta fall väljer rätten som är åhörare att endast lyssna på de barn som de anser uppnår deras krav på ålder och mognad. Rätten har därmed en makt som lät de bestämma att Bos talan varken skulle höras eller lyssnas på. Vidare kan vi förklara detta med hjälp av Lundys (2007) begrepp Space (utrymme). Den professionella som har en beslutsfattande roll bör ge barnet utrymme att komma till tals. Bo får inte detta utrymme eftersom hans röst inte blir hörd.

Att barn i yngre åldrar inte kommer till tals menar Singer (2012) inte är en nyhet. Vid de utvärderingar som har genomförts så är det oftast barn som är 6 år eller äldre som kommer till tals i vårdnadsutredningarna. Singer (2012) förklarar att inte alla barn vill komma till tals i vårdnadstvister och att rätten bör ta hänsyn till detta. Förutom rättens bedömning av Bos ålder och mognad kan rätten i detta fall ha tagit hänsyn till att Bo inte vill uttrycka sin åsikt i ärendet. Detta framkommer dock inte i domen.

5.2.3 När barnets ålder och mognad tillmäts betydelse

För att avsluta detta avsnitt av analysen önskar vi belysa att i den empiri som vi har samlat in har de flesta barnen fått uttrycka sin vilja, samt deras vilja har tillmätts betydelse för beslutsfattandet. Ett exempel på detta är Polly, 9 år.

Pollys ålder får anses vara sådan att hennes åsikter ska beaktas, även om hon ännu inte kan sägas ha uppnått en sådan ålder att hennes åsikter ska vara styrande för en förälders möjlighet till umgänge (1234-22, s. 19, 2023).

Att Polly har kommit till tals och att hennes åsikter har bedömts utifrån hennes ålder och mognad går i enlighet med kap 6 § 2b st 2 FB. Ett ytterligare mönster som vi noterade vid genomläsningen av vår empiri var att åldrarna för när barnets åsikt bedöms tillmäta betydelse utifrån barnets ålder och mognad var varierande. De flesta barn vars åsikt fick betydelse var äldre, från 9 år och uppåt. Men det var även en dom gällande en 13 åring och en 11 åring där barnens åsikter ej fick betydelse för beslutsfattandet. Detta visar på att det inte finns en bestämd definition för när barnets åsikt bör tillmätas betydelse (Henderson-Dekort, m. fl., 2022: Mol, 2019). Pollys ålder ansågs tillräcklig för hennes åsikter skulle ha betydelse, men inte tillräcklig för att vara avgörande. Detta exempel belyser hur rättsdogmatiken tar hänsyn till barnets ålder och mognad vid bedömningen av vad som är bäst för barnet.

5.3 Barnets bästa

I sista avsnittet av vår analys kommer vi att diskutera hur rätten tar barnets bästa i beaktande i domar gällande vårdnadstvister.

5.3.1 Vikten av barnets behov

Bedömningar av barnets bästa återfinns i domstolens beslut. I alla domsluten som vi tagit del av tas barnets bästa upp och citatet nedan är hämtat från domen gällande Jens och Theodor. Barnen är 8 och 10 år gamla.

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran (6 kap. 1 § Föräldrabalken).

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Att

barnets bästa ska vara avgörande vid ställningstagande till frågor om vårdnad, boende och umgänge innebär att inga andra behov eller intressen, såsom rättvisa mellan föräldrar eller en förälders eget behov av kontakt, får gå före barnets. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid två olika omständigheter. Den första omständigheten är risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Den andra omständigheten är barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a § Föräldrabalken). (1234-23, s. 10, 2023).

Citatet vi valde att ta med i vår analys är ett exempel på hur domstolen formulerar och resonerar kring barnets bästa. Återkommande begrepp är omvårdnad, trygghet och god fostran. Det finns inte en entydig definition av vad barnets bästa innebär (Singer, 2012), men det görs ändå tydligt i domsluten att ovanstående begrepp används av socialtjänsten och domstolen för att beskriva vad som är barnets bästa. Rätten tillämpar allmänna rättsliga principer vid bedömningen av vårdnadstvist, där ett centralt kriterium är att barnets bästa alltid ska vara avgörande enligt 6 kap. 2a § i FB. Bedömningen av barnets bästa görs individuellt i varje fall med hänsyn till de aktuella omständigheterna kring barnets livssituation. Vid denna bedömning beaktar rätten särskilt eventuella riskfaktorer som kan negativt påverka barnets hälsa eller utveckling enligt 6 kap. 5 § FB. Dessutom värderar rätten föräldrarnas förmåga att skapa en trygg och stabil miljö, deras förmåga att samarbeta samt deras benägenhet att prioritera barnets behov framför egna intressen. I samtliga domar framgår det att rätten utför en bedömning av barnets bästa utifrån dessa kriterier. Principen om att barn generellt behöver ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna kan stå i kontrast till uppfattningen att barn inte bör utsättas för våld, bevittna våld eller utsättas för övergrepp eller annan kränkande behandling. I sådana situationer anses det inte vara i barnets bästa att den föräldern som utövar våld ska ha del av vårdnaden.

5.3.2 Svårigheter vid bedömning av barnets bästa

Bedömningar av barnets bästa återfinns i domstolens beslut. Utredaren gör en bedömning av vad som är bäst för barnet i förhållande till dess åldersrelaterade behov vilket innebär att vuxna har tolkningsföreträde (Mattson, 2016). I flera fall går bedömningen emot vad som är dokumenterat som barnets vilja. Socialtjänsten bedömer att barnets bästa är att föräldrarna ska

ha gemensam vårdnad över en 13-årig pojke trots att han vid flera tillfällen är tydlig med att han blir utsatt för våld av pappan. I domslutet står det:

Föräldrarna ska ha gemensam vårdnad i alla fall där det är bäst för barnet. Någon presumtion för eller mot gemensam vårdnad ska alltså inte gälla (Prop. 2020/21:150 s. 133). (1234-25, s. 8, 2023).

Detta fall utgår från att uppfattningen om vad som är bra för barnet är generellt och att ett framtidsorienterat perspektiv går före det individuella barnets vilja och egna uttryckta önskemål. Det finns också fall, trots grundsynen att det är till barnets bästa att ha båda föräldrar som vårdnadshavare, där socialtjänsten och domstolen anser att barn inte ska behöva bevittna våld eller själv bli utsatta för våld. I ett sådant fall bedöms det inte vara till barnets bästa att den våldsutövande föräldern ska vara vårdnadshavare. Citatet nedan gäller barnen Jackie, Greta och Ingrid. De är 10, 9 och 5 år gamla.

De uppgifter barnen har lämnat är så tydliga att det får anses finnas en beaktansvärd risk för att barnen skulle utsättas för övergrepp om barnen bodde tillsammans med pappa. Detsamma gäller således om han skulle ha ensam vårdnad om dem. (1234-26, s. 9, 2023).

Det kan även vara svårt för socialtjänsten och domslutet att göra en bedömning utifrån barnets bästa när ingen av alternativen är att föredra. I följande fall gällande 11-åriga Ulrika skriver rätten hur de har resonerat kring ensam vårdnad.

Gemensam vårdnad är i de allra flesta fall en bra vårdnadsform för barn och föräldrar. Särskilt för barnets skull är det viktigt att båda föräldrarna tar ansvar för barnet och är delaktiga i barnets liv. Den grundförutsättningen kommer också till uttryck i t.ex. FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen, artikel 18). Det kan dock finnas situationer när det är bäst för ett barn att en förälder ges ensam vårdnad. Ett skäl mot gemensam vårdnad är när föräldrarnas konflikt är så stor att barnet kommer i kläm. I praktiken är det dock inte så att ensam vårdnad alltid innebär att barnet påverkas i lägre grad av föräldrarnas konflikt (1234-14, s. 15, 2023).

I detta citat kan vi se att ensam vårdnad är att föredra för att barnet inte ska komma i kläm i föräldrarnas konflikt. Dock kan denna vårdnadsform inte garantera en konfliktfri zon för

barnet. Men rätten anser att det bästa för barnet är ensam vårdnad och ej gemensam eftersom risker för att barnet kommer i kläm i föräldrarnas konflikt är lägre i det fallet.

I en av domarna skiljer sig rätten och socialtjänstens bedömning av barnets bästa, vilket vi kommer redogöra för nedan i en analys kopplad till det rättsdogmatiska perspektivet. Vi väljer här att lyfta en dom ur vår empiri gällande Rune som är 6 år gammal. Parterna har gemensamt haft vårdnaden över pojken men att pojken skulle bo hos mamman och ha visst umgänge med pappan. Mamman yrkar nu för ensam vårdnad över pojken. Hon menar att föräldrarna har samarbetssvårigheter som inte är av övergående natur. Socialtjänsten bedömer, genom vad som framgår i domen, att gemensam vårdnad är att föredra, medan rätten anser att konflikten mellan föräldrarna är av djup karaktär och att det i målet har framkommit exempel på flera situationer där parterna inte har klarat av att gemensamt och inom rimlig tid lösa de frågor som rör pojken och fatta beslut utan att det uppstått konflikter mellan dem som drabbat pojken. Rune har länge bott hos mamman och har sin invanda miljö hos henne och hans syskon bor också där.

Vid en sammantagen bedömning är det tingsrättens uppfattning att det är mest förenligt med Runes bästa att mamma har ensam vårdnad om honom. Den bedömningen innebär att Rune också fortsättningsvis ska bo tillsammans med mamman. En konsekvens av att Rune endast har en vårdnadshavare är att mamma fortsatt har ett ansvar att delge pappa viktig information om Rune, exempelvis genom en insynsfullmakt, så att pappan får inblick i Runes liv (1234-12, s. 13, 2023).

Enligt det utdrag som presenterats bedömer rätten barnets bästa med hänsyn till hur föräldrarnas bristande samarbete påverkar Rune negativt, och detta kan innebära att en gemensam vårdnad inte kan anses vara det mest fördelaktiga alternativet. Socialtjänsten bedömer i stället att barnets bästa är att ha god kontakt med båda föräldrarna. Som nämnt ovan är barnets bästa en princip som inte har en fast definition utan kan tolkas olika beroende på vem som tolkar. Det rättsdogmatiska perspektivet lyfter fram hur ett problem bör lösas rättsligt och varför det bör lösas på ett specifikt sätt (Rejmer, 2017). Vidare framhäver Gunnarsson och Svensson (2023) begreppet gällande rätt, vilket inte är en statisk enhet utan kontinuerligt varierar beroende på sammanhang och tid. Med hänvisning till Rejmer (2017) och Gunnarsson & Svensson (2023) illustreras på så vis hur rättsliga problem bedöms, beroende på den aktuella situationen. Därigenom uppnås även en förståelse för varför

socialtjänstens och rättsens bedömningar skiljer sig i fallet med Rune. Rätten tycks således tillämpa barnets bästa, enligt gällande rätt, på olika sätt i sin bedömning. Rättsens bedömningar och åtgärder i vårdnadstvister är förankrade i lagstiftningen och rättsliga normer, såsom barnets bästa enligt Föräldrabelagen. Genom att följa dessa rättsliga riktlinjer strävar rätten efter att upprätthålla lagens krav vilket påverkar hur rättsens arbete och gällande rätt påverkar i hanteringen av vårdnadstvister.

5.3.3 Rättsens överordnade utgångspunkt

Som vi diskuterade i avsnitt 5.2.2 *När barnet ej får möjlighet att uttrycka sin vilja* så utgår rätten från barnets bästa vid sin bedömning i beslutsfattandet. I det specifika fallet gällande Jens och Theodor som vi redovisade för i det avsnittet bedömde rätten att barnens åsikter ej kunde tillmätas betydelse i beslutsfattandet, dels på grund av deras låga mognad men också dels på grund av att deras viljor inte var förenliga med vad rätten ansåg var barnets bästa. Barnen är 8 och 10 år gamla.

Tingsrättsens bedömning i detta fall är dock, på samma sätt som vårdnadsutredarna gjort, att det inte är bäst för Jens och Theodor att för närvarande träffa sin pappa. De har mått mycket dåligt och utvecklat psykiska problem på grund av den konflikt de levt i (1234-23, s. 11, 2023).

Jens och Theodor har uttryckt att de båda saknar sin pappa, men detta avser rätten att de inte kan ta hänsyn till eftersom det inte är förenligt med barnets bästa att de umgås med sin pappa. Enligt 6 kap § 2a st 1 FB ska alla beslut gällande vårdnad, umgänge och boende avgöras med grund i barnets bästa. Anledningen till att det ej är till barnets bästa att barnen får träffa sin pappa är på grund av föräldrarnas konflikt där pappan har agerat mot barnen samt barnens mamma. När en bedömning av vad barnets bästa är kommer rätten utgå från olika kriterier. Barnens föräldrar ska vara lämpliga som vårdnadshavare. Detta genom att de ska kunna tillgodose barnets grundläggande behov samt kunna förstå och kunna tillfredsställa barnets känslor och behov på ett passande sätt. Föräldrarna ska även kunna bidra med en kärleksfull omsorg av barnet (Singer, 2012). Pappan i detta fall anses inte uppfylla dessa kriterier och därmed beslutade rätten att det inte var till barnets bästa att han fick umgänge med barnen. Med detta exempel kan vi alltså se hur rätten utgår från barnets bästa i första hand.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att barnets vilja har haft liten betydelse i de fall där vi funnit dokumenterad bedömning av barnets bästa. Det som rätten anser är till barnets bästa är det som är avgörande i beslutsfattandet i vårdnadstvister. När barnens vilja ej är förenlig med barnens bästa avser rätten att de ej kan tillmäta barnets åsikt betydelse i beslutsfattandet. När barnen ingår i en syskonskara görs sällan en individuell bedömning, utan i stället görs oftast en kollektiv bedömning av syskonens bästa. De faktorer som socialtjänstens handläggare har tagit hänsyn till i sina bedömningar inkluderar: barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna; barnets rätt till skydd mot våld; föräldrarnas svårigheter att samarbeta; samt risken för att barnet kan fara illa till följd av en förälders missbruk, psykiska ohälsa och/eller livssituation. Sammantaget betonar socialtjänstens handläggare och domstolen vikten av barnets nära och goda kontakt med föräldrarna samt risken för barnets välmående, men i mindre utsträckning betonas barnets vilja, enligt 6 § 2a FB.

6. Slutdiskussion

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur barnens delaktighet beaktas i vårdnadstvister samt deras delaktighet i förhållande till barnets bästa och barnets ålder och mognad. I slutdiskussionen av vår studie kommer vi att diskutera våra sammanfattade slutsatser som vi har kommit fram till i vår analys. I denna diskussion kommer vi att utgå från våra frågeställningar. Vi kommer även att belysa studiens begränsningar samt våra tankar och funderingar som hade kunnat utforskas vidare i framtiden.

I majoriteten av domarna har barnets rätt att uttrycka sina åsikter redovisats för. I majoriteten av domarna har även barnen fått komma till tals, antingen på ett indirekt sätt genom beskrivning av de lagar som bör gälla, eller på ett direkt sätt genom hänvisning till socialtjänstens utredning. Eftersom rättens beslut oftast går i enlighet med barnets vilja så indikerar det på att barnets åsikt oftast beaktas.

I denna studie har vi bland annat undersökt hur barns delaktighet framgår i domar gällande vårdnadstvister. Barnets delaktighet i vårdnadstvister framställs av rätten genom att redovisa de barnsamtal samt vårdnadsutredningar som har utförts av socialtjänsten, där barnet har haft möjlighet att uttrycka sina åsikter. Vi är dock kritiska till rättens redogörelser för vad barnen uttrycker under dessa barnsamtal och vårdnadsutredningar. När barnets åsikt tillmäts

betydelse eller endast hörs framställer rätten det kortfattat där detaljer om hur barnets åsikter har framförts i utredningarna oftast inte förekommer. Rätten framställer ofta barnets åsikter som barnet har uttryckt endast sammanfattat. Rätten utelämnar detaljer som kan vara väsentliga för hur och om barnet uttrycker sig. En detalj som kan vara avgörande för hur och om barnet väljer att uttrycka sig är den miljö barnet befinner sig i under socialtjänstens barnsamtal eller vårdnadsutredningar. Men det finns också undantag då rätten gör en annan bedömning.

Vidare i studien har vi även undersökt vilken betydelse barnets ålder och mognad har för barnets delaktighet i vårdnadstvister i domarna. Det vi kom fram till var att rätten bedömer barnets ålder och mognad i förhållande till varandra. Ett barn som inte fick sin vilja igenom eller inte fick sin röst hörd kunde vara äldre än ett barn som fick sin vilja igenom eller som fick sin röst hörd. Rätten har med hjälp av socialtjänstens utredningar gjort en bedömning av barnets mognad. Det äldre barnet har då inte fått sin vilja igenom eftersom det har bedömts att barnet inte har den mognadsnivå som rätten kräver för att deras åsikt ska tillmätas betydelse. Det man kan fråga sig är hur bedömningen av barnets mognad går till. Detta eftersom det inte framkommer i domarna. Man kan också reflektera över de etiska aspekter som rätten eventuellt har tagit hänsyn till. Att inte redovisa för detaljer för utredningarnas innehåll och hur de har gått till kan vara på grund av att det ej skulle vara etiskt försvarbart att göra detta. Utredningar innehåller känslös information som eventuellt inte skulle vara lämplig att redovisa för i en offentlig handling.

Till sist i denna studie har vi även undersökt vilka faktorer och omständigheter rätten tar hänsyn till utifrån barnets bästa när de bedömer barnets rätt till delaktighet. Det som kan konstateras av vår studie är att barnets bästa är en avgörande och central faktor vid beslutsfattandet i vårdnadstvister. I alla domar har rätten fattat beslut förenligt med barnets bästa. Rättens beslut i domarna vi analyserat visar på att principen barnets bästa är överordnad och väger tyngre än barnets rätt till delaktighet.

Bedömningen av barnets bästa är en komplex process där rätten tar hänsyn till flera olika faktorer. Dessa faktorer är bland annat att man ska ta hänsyn till barnets fysiska och psykiska hälsa, risken för att barnet kan fara illa, samt att föräldrarna ska kunna skapa en trygg miljö för barnet. Rätten gör individuella bedömningar utifrån bakomliggande faktorer där största prioritet är att barnet är tryggt och välmående. Det som vi har kunnat se är att rättens

anledning till att inte låta barnets uttryckta vilja gå igenom är på grund av att rätten anser att barnets vilja inte är förenligt med barnets bästa. Rättens beslut fattas självständigt utan barnets deltagande om barnets åsikt inte är förenlig med barnets bästa.

Det material vi hade att utgå ifrån begränsade oss eftersom materialet inte redovisar för alla detaljer som framgår i socialtjänstens vårdnadsutredningar och barnsamtal, samt hur de går till. Om detta hade varit något som vi hade kunnat ta del av så hade vi eventuellt kunnat få en förståelse för hur man bedömer barnets mognad. Just detta tycker vi vore intressant att undersöka i framtida studier. Då hade vi behövt samla in material från socialtjänsten och deras utredningar. Det som är svårt med detta är att sådant material är sekretessmarkerat och kan endast bli tillgängligt om man fått samtycke.

Vad är det som ingår i socialtjänstens utredningar och barnsamtal gällande barnets mognad?
Vad är det som avgör i socialtjänstens utredningar och barnsamtal att barnet har nått en tillräckligt hög mognadsnivå för att barnets åsikt ska tillmätas betydelse i beslutsfattandet i rätten? Dessa frågor hoppas vi kan besvaras i framtida forskning.

7. Litteraturförteckning

Förarbeten

Prop. 1997/98:7

Prop. 2005/06:98

Prop. 2017/18:186

Prop. 2020/21:150

Tryckta källor

Ahrne, G. & Svensson, P. (2022). *Handbok i kvalitativa metoder*. 3:e upplg. Stockholm: Liber.

Bryman, A. & Nilsson, B. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3:e upplg. Stockholm: Liber.

Dahlstrand, L. (2004). *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Uppsala: Juridiska institutionen.

Dahlstedt, M. & Gruber, S. (2020). *Metoder för forskning i socialt arbete - hur, var och varför?* 1:a upplg. Malmö: Gleerups.

Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 4:e upplg. Studentlitteratur.

Djurfeldt, G. (1996). *Boström och kaminen: en introduktion till realistisk vetenskapsteori*. Lund: Arkiv förlag.

Ekman, Å. & Rask Samuelsson, A. (2022). *Barnkonventionen i socialtjänsten*. Gothia Kompetens AB.

Eldén, S. (2020) *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur.

Gunnarsson, Å. & Svensson, E. M. (2023). *Rättsdogmatik - som rättsvetenskapligt perspektiv och metod*. Studentlitteratur: Lund.

Hydén, H. (1997). *Rättssociologi - då och nu: en jubileumsskrift med anledning av rättssociologis 25 år som självständigt ämne i Sverige*. Lund: Sociologiska institutionen, Univ.

Rejmer, A. (2017). Forskning som verktyg för att förverkliga barns rättigheter: särskilt om kombinationen rättsdogmatik och rättssociologi. I: Brattström, M. & Jänterä-Jareborg, M. (red.) *För barns bästa: vänbok till Anna Singer*. Uppsala: lustus förlag.

Rejmer, A. (2003) *Vårdnadstvister: En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Avhandling. Lund: Sociologiska institutionen

Röbäck, K. (2012). *Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas riskbedömningar*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.

Singer, A. (2012). *Barns bästa - om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. 6:e uppl. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Singer, A. (2022). *Barns rätt*. 3:e upplg. Uppsala: Lutus förlag.

Åhman, K. (2020). Från folkrätt till svensk rätt. I Åhman, K., Leviner, P. & Zillén, K. (red). *Barnkonventionen i praktiken: rättsliga utmaningar och möjligheter*. Norstedts Juridik.

Vetenskapliga publikationer

Banham, V., Allan, A., Bergman, J. & Jau, J. (2017). Acknowledging children's voice and participation in family courts: Criteria that guide Western Australian court consultants. *Social Inclusion*, 5(3), 155-163.

<https://doi.org/10.17645/si.v5i3.964>

Bergman, A. & Rejmer, A. (2019). Barnkonventionens implementering i svensk lagstiftning och praktik – barns bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter vid vårdnadstvister. *Barn – forskning om barn og barndom i Norden*, 3 (4): 69-83.

<https://doi.org/10.5324/barn.v37i3-4.3380>

Birnbaum, R. & Saini, M. (2012). A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes. *Research on Social Work Practice* 22 (4) s. 400-409

<https://doi-org.ludwig.lub.lu.se/10.1177/1049731512442985>

Daly, A. (2018). No Weight for "Due Weight"? A Children's Autonomy Principle in Best Interest Proceedings. *The International Journal of Children's Rights*, 26(1), 61-92.

<https://doi-org.proxybib.miun.se/10.1163/15718182-02601012>

Gerds-Andresen, T. (2021). A scoping review of when and how a child's view is weighted in decision-making processes in law proceedings. *Children and Youth Services Review*, 129, 106-197.

<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2021.106197>

Henderson-Dekort, E., Van-Bakel, H. & Smits, V. (2022). Gathering Perspectives on Expert Approaches to the Capacity Assessment Tool for Children to Participate in Family Law Proceedings. *Journal of Divorce & Remarriage*, 63(1), 35-65.

<https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1993010>

Joyce, A. N. (2016). High-Conflict Divorce: A form of Child Neglect. *Family Court Review*, 54(4), 642-656.

<https://doi.org/10.1111/fcre.12249>

Leviner, P. (2018) Child participation in the Swedish child protection system: Child-friendly focus but limited child influence on outcomes. *International Journal of Children's Rights*, 26(1): 136–158.

<https://doi.org/10.1163/15718182-02601002>

Lundy, L. (2007). 'Voice' Is Not Enough: Conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6): 927–942
<https://doi.org/10.1080/01411920701657033>

Mattsson, T. (2016) Barnets mening i LVU-processen. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 5(1).
<https://doi.org/10.3384/SVT.1998.5.1.2928>

McCafferty, P. (2017). Implementing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child in Child Protection Decision-Making: a Critical Analysis of the Challenges and Opportunities for Social Work. *Child Care in Practice*, 23 (4), 327-341.
<https://doi.org/10.1080/13575279.2016.1264368>

Mol, C. (2019). Children's Representation in Family Law Proceedings. *The International Journal of Children's Rights*, 27(1), 66-98.
<https://doi-org.proxybib.miun.se/10.1163/15718182-02701001>

Skjorten, K. (2013). Children's voices in Norwegian custody cases. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 27(3), 289-309.
<https://doi.org/10.1093/lawfam/ebt011>

Tisdall, E. K. M. (2016). Subject with agency? Children's participation in family law proceedings. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 38(4), 362-379.
<https://doi.org/10.1080/09649069.2016.1239345>

Toros, K., & Falch-Eriksen, A. (2021). "I do not want to cause additional pain ..."—child protection workers' perspectives on child participation in child protection practice. *Journal of Family Social Work*, 24(1), 43–59.
<https://doi.org/10.1080/10522158.2020.1833396>

Wågby, A. & Englander, M. (2019). Barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. *Sociologisk forskning*, 59(2): 177-202.
<https://doi.org/10.3384/SVT.2019.26.2.3085>

Wågby, A. G. (2022). Den sociala meningen med barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesprocesser. *Sociologisk Forskning*, 59(1-2), 177-202.

<https://doi.org/10.37062/sf.59.23212>

Otryckta källor

Barnombudsmannen (2020). *“Dom tror att dom vet bättre” - Barnet som rättighetsbärare.*

<https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/arsrapport-2020-3>

[Hämtad 2024-05-11]

Hannu, F. (2023). *Mördade 8-åringens mamma kräver förändringar: “Måste föra Tintins*

talán”. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/mordade-8-aringsens-mammas-krav-pa-forandringar-maste-fora-tintins-talan--t9f5gg>

[Hämtad 2024-05-08]

Domstolsverket (2023). *Domstolsstatistik 2023.*

https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/statistik/2021/domstolsstatistik_2023.pdf

[Hämtad 2024-05-08]

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2022). *Barnets bästa och rätt att komma till tals.*

<https://mfof.se/vardnad-boende-och-umgange/utbildning-i-samarbetssamtal/modul-2-samtal-med-barn/barnets-basta.html>

[Hämtad 2024-05-11]

Socialstyrelsen (2012). *Handbok - stöd förrättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt.*

<https://www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b15fd0/1574867419181/Vardnad-boende-umgange.pdf>

[Hämtad 2024-05-11]

Socialstyrelsen (2014). *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad boende och umgänge*
<https://www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b18717/1574925684935/barns-delaktighet-i-utredningar-om-vardnad-boende-umgange.pdf>

[Hämtad 2024-05-11]

SOU 2016:19. *Barnkonventionen blir svensk lag.*

https://www.regeringen.se/contentassets/7bcd0fe8815345aeb2ff0d9678896e11/barnkonventionen-blir-svensk-lag-sou-2016_19.pdf

[Hämtad 2024-05-08]

Unicef Sverige (2020). *Barnkonventionens ställning i Sverige.*

<https://unicef.se/vad-vi-gor/paverkan>

[Hämtad 2024-05-08]

Unicef Sverige (2024). *Vad är Barnkonventionen?*

<https://unicef.se/barnkonventionen>

[Hämtad 2024-05-15]